



OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA HIKOYA TUZISH
METODIKASI

Boymurodova Sarvinoz Sapparali qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Og'zaki nutq inson tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy hayotida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy faoliyatining rivoji hamda atrof-muhitga moslashuvi ko'p jihatdan og'zaki nutqning qanchalik to'g'ri va mukammal o'zlashtirilganligiga bog'liq. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik metodikalarda ko'plab yondashuvlar va vositalar ishlab chiqilmoqda. Ana shunday samarali vositalardan biri hikoya tuzish metodikasi sanaladi. Bu metodika orqali o'quvchida so'z boyligi, grammatik tuzilish, mantiqiy izchillik, ifoda erkinligi va yaratuvchanlik singari ko'nikmalar shakllanadi. Hikoya tuzish jarayoni nafaqat til, balki tafakkur, tasavvur, kuzatish, mustaqil fikrlash kabi ko'plab fazilatlarni rivojlantiradi. Shu bois, hikoya tuzish metodikasi o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda muhim o'ringa ega.*

Kalit so'zlar: *og'zaki nutq, hikoya tuzish, metodika, rivojlantirish, pedagogika, mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati, ta'lim.*

Og'zaki nutq jarayonining turi va bosqichlari xilma-xildir. Uning rivojlanish bosqichida hikoya tuzish metodikasi sistemali va bosqichma-bosqich dasturlashtirilishi lozim. Hikoya tuzish asosan bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi: mavjud matndan foydalanib hikoya tuzish, voqea asosida mustaqil hikoya yaratish, tasviriy materiallarga tayanib hikoya tuzish, ko'rgazmali manbalardan yoki tinglangan matndan olingan ma'lumotlarni og'zaki ifodalash. Ushbu yondashuvlar yordamida o'quvchilar o'z nutqida mustaqil fikr yuritish, voqeani tahlil qilish, bog'liqlik va izchillikni ta'minlashga o'rganadilar. Bunda eng asosiy yo'nalish nutqda mantiqiy izchillik, sabab-oqibatlik, zamon va joy tushunchalarini to'g'ri ifodalay olish hisoblanadi. Hikoya tuzish metodikasi amalda o'quvchining o'z nutqini yaqqol va to'laqonli ifodalashini, yangi so'z va atamalarni o'rgatishni, ularni nutqda faol qo'llash ko'nikmasini shakllantirishni, mustaqil ifodalash layoqatini mustahkamlashga xizmat qiladi. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda hikoya tuzish faqat til sohasini emas, balki tafakkur jarayonlarini, dunyoni idrok qilish va ifodalash qobiliyatini, muloqot va muomala madaniyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Chunki nutq faqat so'zlarning yig'indisi emas, balki fikrlarning qat'iy izchilligi va mantiqiy tuzilishini, sabab va natijani, zamon va joy munosabatlarini aniq ifodalay olishni talab qiladi [1].

Hikoya tuzish metodikasi o'quvchilarda og'zaki nutqni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. O'quvchi bu jarayonda avvalo atrof-muhitni diqqat bilan kuzatishga, voqealar zanjirini mantiqan tartiblashga, har bir voqeaning sabab va oqibatini izchil tushuntirib bera olishga o'rganadi. Hikoya tuzish faoliyatida o'quvchilar o'z fikrini sodda,





MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

aniq, lo'nda va xolis ifodalashga intiladilar. Bu esa mustaqil fikrlash, nutqiy faoliyat va tafakkur salohiyatini mustahkamlashning muhim garovidir. Hikoya tuzishda asosiy vazifalardan biri o'quvchini tanish mavzuda mustaqil hikoya tuzishga o'rgatishdir. Mavzu tanlanar ekan, o'quvchining bilim doirasi, yosh xususiyatlari, qiziqishlari inobatga olinadi. Mavzuga doir eng avvalo asosiy voqealar ketma-ketligi belgilanadi, har bir bosqichda e'tibor talab qiluvchi jihatlar aniqlanadi. O'quvchiga hikoya tuzish jarayonida ketma-ketlik, sabab va oqibat, voqealar orasidagi bog'liqlik, vaqt va joy tushunchalari to'g'ri tushuntiriladi. So'z boyligini kengaytirish uchun o'gitlar, tushuntirishlar, o'xshatish va taqqoslash elementlaridan foydalaniladi. Shu bois, matnlarda ifoda qulayligi va aniqligi, leksik va grammatik normaning to'g'ri qo'llanishiga alohida e'tibor qaratiladi. Hikoya tuzish jarayonida o'quvchilarda nutq ahangini saqlash, mantiqan asoslash, voqealarni ketma-ket keltirish, ritorik va ifoda vositalarini to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi har bir bosqichda o'quvchilarni rag'batlantirib, savollar orqali ularning fikrini aniqlaydi, kamchilik va xatolar yuzasidan ko'rsatmalar beradi. Bunda o'quvchining iqtidor va layoqatiga qarab, unga individual yondashuv muhim bo'ladi. Har bir o'quvchi o'z idroki va ifoda imkoniyatidan kelib chiqqan holda, fikrini erkin bayon etishga harakat qiladi. Shu tarzda og'zaki nutq muayyan konvensiyalar asosida, aniqlik, mantiqlilik, ifoda xususiyatlariga ega shaklda rivojlanadi [2].

Hikoya tuzish metodikasining yana bir muhim xususiyati - o'quvchilarda tasavvur va obraz yaratish ko'nikmasini rivojlantirishdir. O'quvchi tasvirlanayotgan voqeani o'z xayolida jonlantirishga, uning asosiy epizodlarini tasavvur etishga o'rgatiladi. Bu jarayonda bola o'z kechinmalari, his-tuyg'ulari, taassurotlarini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Hikoya tuzish orqali o'quvchi atrof-muhitni, insonlar va hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri anglash, mustaqil tahlil qilish va muhim xulosalar chiqarish ko'nikmasini o'zlashtiradi. Metodikadagi muhim jihatlardan yana biri - og'zaki hikoya tuzishda leksik boylikdan to'g'ri foydalanish, yangi so'zlarni faol qo'llash, so'z birikmalarini nutqqa kiritish, ulardan o'rinli va aniq foydalanish malakasini rivojlantirishdir. O'qituvchi bu borada o'quvchilarga quyidagi asosiy ko'nikmalarni singdiradi: to'g'ri talaffuz qilish, nutq ahangini saqlash, gapda mavzuga oid asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlarni ajratish, voqealar ketma-ketligini belgilab olish, har bir epizod mazmunini to'g'ri tushuntira olish. Hikoya tuzishda o'qituvchining roli juda muhim — u butun jarayonga yo'naltiruvchilik, rag'batlantiruvchilik, tahliliy va tuzatish vazifalarini bajaradi. Har bir pedogog og'zaki nutqni hikoya tuzish orqali rivojlantirish jarayonida o'quvchining mustaqil fikrlash, voqealarni bayon qilish, tahlil qilish ko'nikmasini ustuvor hisoblaydi. Zero, bugungi tabaqalashtirilgan ta'lim tamoyillari asosida har bir o'quvchining individual imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda, ularga mustaqil fikrlash va ifodalash layoqatini berish zamon talabi sanaladi. Shu orqali o'quvchi o'z o'rnida faollik ko'rsatib, nutqiy faoliyatda ishtirok etishga, o'zining dunyoqarashini shakllantira olishga erishadi. Hikoya tuzish metodikasi doirasida o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishga qaratilgan dasturlaridan foydalanishda



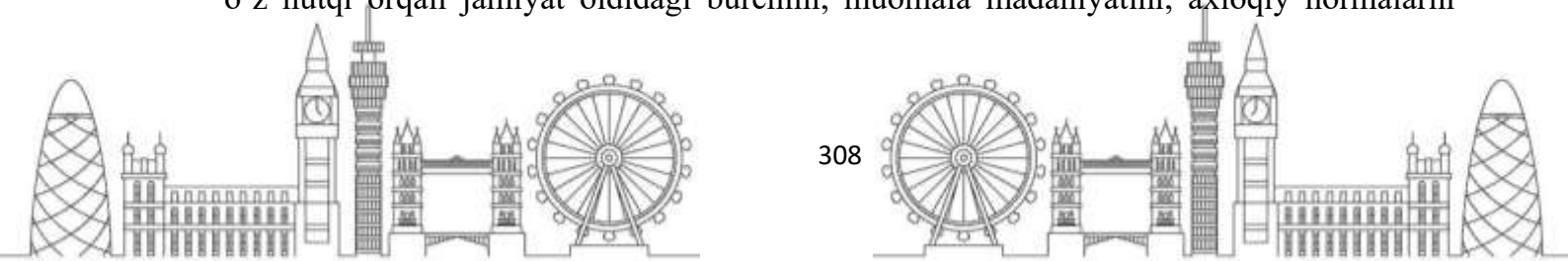


MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi: psixologik muhit, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi nutqiy hamkorlik, o'zaro ishonch muhitining yaratilganligi, so'z erkinligining ta'minlanishi va ijodiy tafakkurning kuzatilishi. Og'zaki nutq — bolani ijtimoiy-hayotga tayyorlovchi asosiy omil. Chunki og'zaki nutq orqali bola hayotning turli soha va jabhalariga oid tajriba orttiradi, kundalik faoliyatida o'z fikrini to'g'ri bayon qilish, tushuntira olish, muomala madaniyatini egallash ko'nikmasi hosil qiladi. Bu esa pirovardida bolani ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarda faol va yetuk ishtirokchi etib tarbiyalaydi [3].

Hikoya tuzish metodikasi asosida og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha darslarni tashkil qilishda interfaol usullardan foydalanish ham muhim vazifalarni bajaradi. Zamonaviy ta'limda o'zaro bahs-munozaralar, nutqiy rolli o'yinlar, guruhli ishlar, jamoaviy muhokamalar orqali o'quvchilar og'zaki nutqda faol ishtirok etishga rag'batlantiriladi. Hikoya tuzishda bu usullar yordamida har bir o'quvchi o'z iqtidor va salohiyatini yaqqol namoyon qilish, sog'lom raqobat muhitida o'z tengdoshlari bilan tajriba almashish, o'z fikrini himoya qilish, tinglash va tushunishga o'rganadi. Nutqni rivojlantirishda hikoya tuzish metodikasining yana bir ustunligi — bola mustaqil fikrlashga, mustaqil xulosa chiqarishga, o'z huquqlari va voqealarni baholashga o'rganadi. Bu orqali o'quvchi hayotiy voqealar, zamon va makon, insoniy munosabatlar haqida o'z mulohazalarini bayon eta oladi va shaxs sifatida shakllanadi. Mustaqil hikoya tuzish har qanday yoshdagi bola uchun eng samarali og'zaki nutq muhitini yaratadi. Bu esa ularning so'z boyligini, tahlil va baholash ko'nikmasini, ifoda erkinligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Hikoya tuzish metodikasi asosida og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha darslarda mavzuga mos ko'rgazmali vositalardan, tasviriy materiallardan, she'riy asarlardan, hikmatli so'zlardan, tarjimai hol va sayohatga oid qisqa matnlardan foydalanish usul- uslubiy jihatdan ham, mazmunan ham o'quvchilarga hikoya tuzishda yaxshi imkoniyat yaratadi. O'qituvchi hikoya tuzish jarayonida o'quvchilar nutqini muntazam tahlil qilib, tahliliy savollar berib, hikoyaning asosiy nuqtalariga e'tibor qaratadi, nutqiy kamchiliklarni o'z vaqtda bartaraf etadi, har bir o'quvchining yutuq va muvaffaqiyatlarini e'tirof etadi. Shu tarzda bolada nutqqa qiziqish, mustahkam ishonch, ijodiy faoliyat va mantiqiy tahlil qilish layoqatlari rivojlanadi [4].

O'quvchi o'z hikoyasini tuzishda matnga mos boshlanish, asosiy voqealarning izchil rivoji va lo'nda yakun chiqara olishi uchun doimiy mashqlar, muhokamalar va bahs-munozaralarga jalb etiladi. Qochishi mumkin bo'lmagan xatolar, grammatik nuqsonlar o'qituvchi tomonidan bartaraf etiladi, leksik boylik kengaytiriladi. Shu yo'l bilan bolalarning og'zaki nutqi hayotga, aniq va ravon ifodaga astoydil o'rgatiladi. Hikoya tuzish orqali og'zaki nutqni rivojlantirish nafaqat o'quvchining nutqiy salohiyatini oshiradi, balki ularning madaniy, ma'naviy, axloqiy va psixologik rivojiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. Chunki hikoya tuzishda bola borlayotgan voqealardan kelib chiqib, his-tuyg'u, xayol, orzu-umid, mulohaza, baholash singari ko'plab fazilatlarini namoyon qiladi. Natijada bola o'z nutqi orqali jamiyat oldidagi burchini, muomala madaniyatini, axloqiy normalarni





MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

o'zlashtiradi. Bu esa hayotiy faoliyati, jamiyatdagi o'rni, shaxs shakllanishi uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy metodik talablar asosida hikoya tuzish metodikasi o'quvchilar og'zaki nutqini rivojlantirishda universal va qudratli vosita hisoblanadi. Chunki u bola nutqini aniq, boy va ifodali qilish, mustaqil tafakkur va ijodiy yondashuvlarni kengaytirish, hayotiy jarayonlar va insoniy munosabatlarni anglash va izchil tahlil qilishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Hikoya tuzish metodini tizimli va muntazam qo'llash natijasida o'quvchi nutqining mantiqiyliqi, aniqligi, mazmunan boyligi va ifodaviyligi yuksak bosqichga ko'tariladi [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, hikoya tuzish metodikasi asosida og'zaki nutqni rivojlantirish — o'quvchilarda nutqiy faoliyat, tafakkur, mustaqil mulohaza, ijodiy salohiyat, so'z boyligi, mantiqiy ifoda, muomala madaniyati va hayotiy tajriba shakllantirishning eng samarali pedagogik usullaridan biridir. Hikoya tuzish orqali har bir o'quvchi o'z dunyoqarashini, mustaqil fikr va nutq erkinligini namoyon qiladi, jamiyatga foydali, barkamol shaxs sifatida shakllanadi. Ushbu metodika o'quvchilarning og'zaki nutqi katta hayotiy va ijtimoiy ahamiyat kasb etishini ta'minlaydi, ularning fanni chuqur o'zlashtirishlarida, hayotga, jamiyatga faol kirib borishida muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jo'raev S. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
2. G'ulomova X., Tursunov O. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2014.
3. Xushvaqtova N. Nutq o'stirishning samarali metodlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
4. Normurodov A. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: Muharrir, 2022.
5. Asadov F. Boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.

